

PAGYVENUSIŲ ŽMONIŲ VIKTIMIZACIJA LIETUVOS KAIMUOSE IR VIENKIEMIUOSE: VIKTIMOLOGINĖ ANALIZĖ

Dr. Rokas Uscila

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 18
Elektroninis paštas ruscila@yahoo.com

Pateikta 2005 m. balandžio 26 d.

Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 19 d.

Pagrindinės sąvokos: nusikaltimų aukos – pagyvenę asmenys, viktimizacija, viktimiškumas, vienkienų nusikaltimų aukos.

S a n t r a u k a

Straipsnyje pateikiama nusikaltimų aukų – pagyvenusių asmenų – viktimizacijos procesų Lietuvos kaimuose ir vienkiemiuose viktimologinė analizė, nurodomos pagrindinės pagyvenusių asmenų viktimizacijos ir jos sukeliama padarinių problemos. Pateikiamas viktimizacijos atvejų (registruotų) paplitimas Lietuvos vienkiemiuose, nurodomas jų pobūdis.

Straipsnyje analizuojami 2000–2004 metų oficialios valstybinės statistikos duomenys, taip pat visuomenės nuomonės apklausų rezultatai, parodantys, kad Lietuvoje nukentėjusių pagyvenusių asmenų teisinės ir socialinės apsaugos padėtis yra kritinė.

Pateikiama problematika nagrinėjama iš kriminologijos ir viktimologijos mokslų pozicijų. Šie mokslai pagyvenusius asmenis priskiria vienai iš pažeidžiamiausių, sunkiausiai viktimizacijos padarinius išgyvenančių socialinių grupių.

I ž a n g a

2004 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 698 tūkstančiai pagyvenusių žmonių¹, kurie sudarė 1/5 (20,3 proc.) bendro gyventojų skaičiaus. Šalyje 60 metų ir vyresnių žmonių daugėja, didėja ir jų procentinė dalis, t. y. vyksta gyventojų senėjimo procesas. 1995–2003 m. vaikų (0–14 metų) ir 15–59 metų gyventojų sumažėjo atitinkamai 23,7 ir 3,3 procento, o pagyvenusių žmonių padaugėjo 10,2 procento [1, p. 7].

Statistikos departamento duomenimis, 2004 m. pradžioje mieste gyveno 425 tūkstančiai (61 proc.), kaime – 273 tūkstančiai (39 proc.) pagyvenusių žmonių. Mieste pagyvenę žmonės tarp kitų amžiaus grupių sudaro kiek mažiau nei 1/5 (18,5 proc.), o kaimuose – beveik ¼ (23,8 proc.) gyventojų.

Europos viktimologijos mokslo atstovai pagyvenusius žmones išskiria kaip vieną iš pažeidžiamiausių asmenų grupių, turinčių didesnę tikimybę patirti įvairiausio pobūdžio viktimizacinius poveikius. Lietuvoje padėtis iškirtina tuo, kad, be suaktyvėjusios brutalaus viktimizacijos Lietuvos kaimuose ir vienkiemiuose, pagyvenusių žmonių teisės pažeidinėjamos darbo, sveikatos draudimo, prekių ir paslaugų teikimo srityse. Taigi pagyvenę žmonės susiduria su daugybe nesprenžiamų problemų.

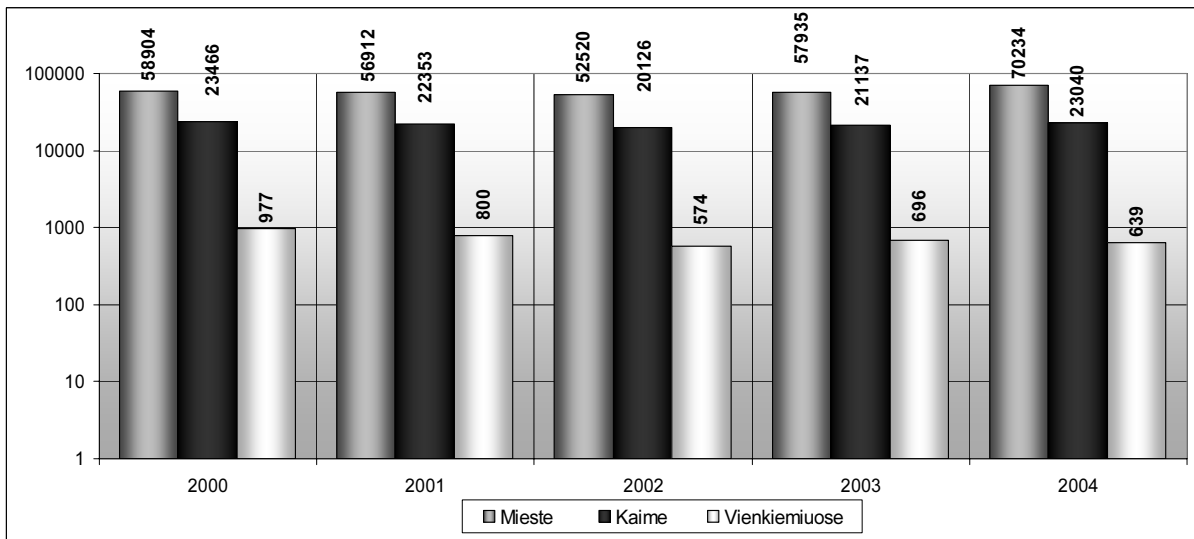
Lietuvoje pagyvenusių žmonių teisės nėra išskirtos kaip prioritetinga sritis, nors 2004 m. ŽTSI visuomenės nuomonės apklausa parodė, kad pagyvenusieji (kaip socialinė grupė) patiria didžiausią diskriminaciją. Tokią nuomonę pareiškė 26,5 proc. respondentų [2, p. 56].

¹ Pastaba: Pagyvenęs žmogus – tai 60 metų arba vyresnis asmuo.

Kitas nacionalinis 2004 m. tyrimas parodė, kad 40,5 proc. respondentų senyvo amžiaus žmonių teisę į socialinę apsaugą įvertino blogai ir labai blogai, o 34,5 proc. manė, kad minėtosios kategorijos asmenų teisių klausimams Lietuvoje skiriama labai mažai ir mažai dėmesio. Paminėtina ir tai, kad net 43,6 proc. respondentų nežino, kur reikia kreiptis dėl pagyvenusių žmonių teisių pažeidimų [3].

Šio **straipsnio tikslas** – įvertinti pagyvenusių asmenų viktimizacijos poveikį Lietuvos kaimuose ir vienkiemiuose, pateikti pasiūlymus, kurie pagerintų šių aukų socialinę ir teisinę apsaugą Lietuvoje. Straipsnyje remtasi oficialiais statistikos duomenimis (Informatikos ryšių departamento prie VRM, Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės), taip pat policijos departamento suvestinėmis, žiniasklaidoje pavišintų viktiminių įvykių analize, ikiteisminio tyrimo, teismų praktika. Statistikos duomenų analizė rodo, kad 2004 metais registruotų nusikalstamų veikų padaugėjo ir Lietuvos miestuose, ir kaimuose.

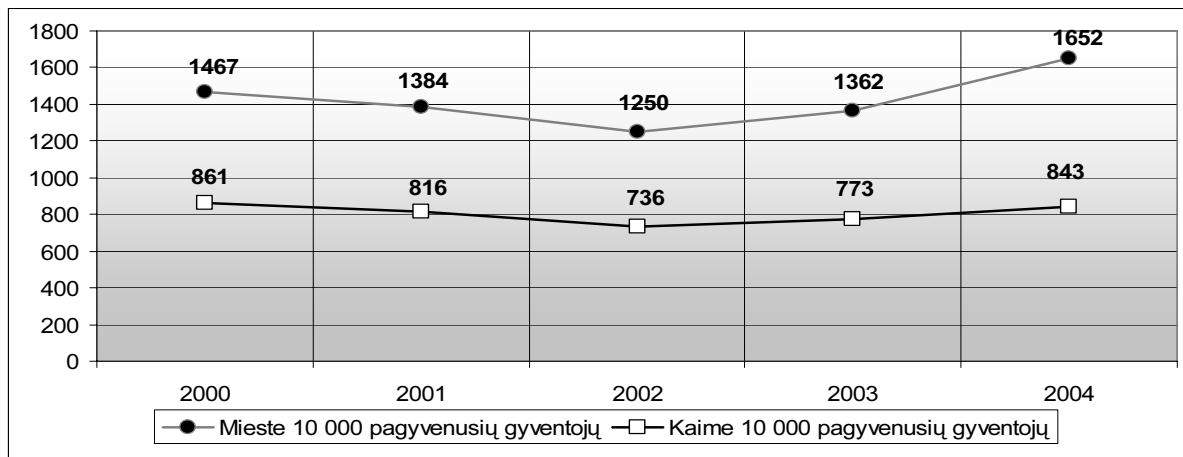
1 pav. 2000–2004 metais užregistruota nusikalstamų veikų Lietuvoje miestuose, kaimuose ir vienkiemiuose (absol. skaičiai)



Per 2000–2003 metus registruotų nusikalstamų veikų santykis kaime ir mieste buvo sąlyginai stabilus. Kaime vidutiniškai registruojama 27 proc. visų nusikalstamų veikų. 2004 m. kaimuose registruotų nusikalstamų veikų procentinė dalis sumažėjo iki 24,5 procento [4, p. 13; 5].

Matome, kad nuo 2000 m. viktimizacinių procesų pagyvenusių asmenų atžvilgiu Lietuvos kaimuose ir miestuose daugėjo. Antrame paveiksle pateikti duomenys rodo, kad nusikalstamų veikų, tenkančių 10 000 gyventojų, padaugėjo ir kaimuose, ir miestuose (žr. 2 paveikslą).

2 pav. 2000–2004 m. užregistruota nusikalstamų veikų Lietuvoje miestuose ir kaimuose (10 000 pagyvenusių gyventojų)

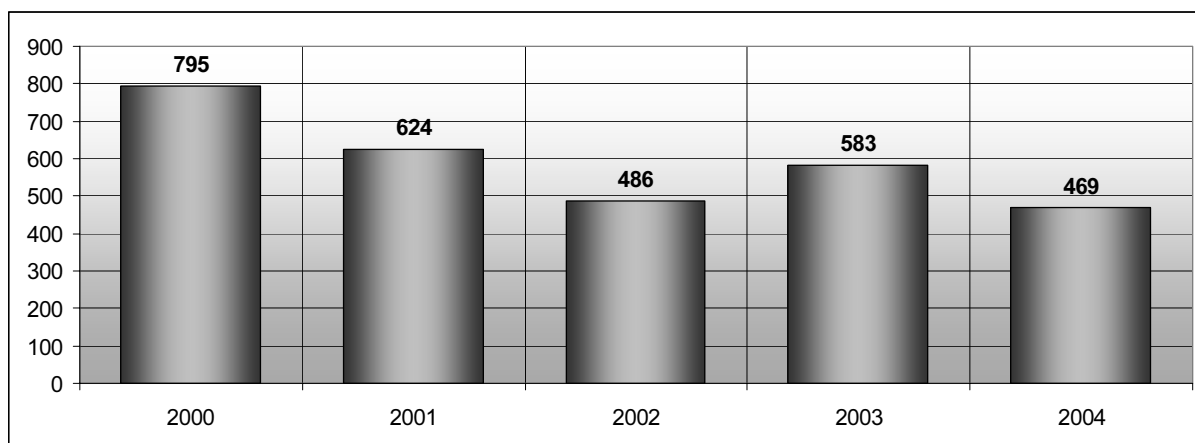


Pastarųjų kelerių metų statistikos duomenys rodo, kad nusikaltimai vienkiesiuose vidutiniškai sudaro 3 proc. bendro nusikalstamų veikų skaičiaus Lietuvos kaimuose (žr. 1 paveikslą). Būtina pabrėžti, kad viktimizacijos procesai Lietuvos vienkiesiuose yra ypač latentiški, nes pagyvenę žmonės retai kreipiasi į policiją, nepasitiki teisėsaugos institucijomis, bijo tolesnių persekiojimų arba tiesiog negali pasikviesti pagalbos.

Priešingai teisėsaugos institucijoms, paminėtinas sąlyginai teigiamas žiniasklaidos vaidmuo. Dėl žiniasklaidos įtakos sukuriama antrinė viktimizacijos padariniai, tačiau visuomenė gali nors epizodiškai sužinoti Lietuvos kaimo ir vienkiesių aktualijas.

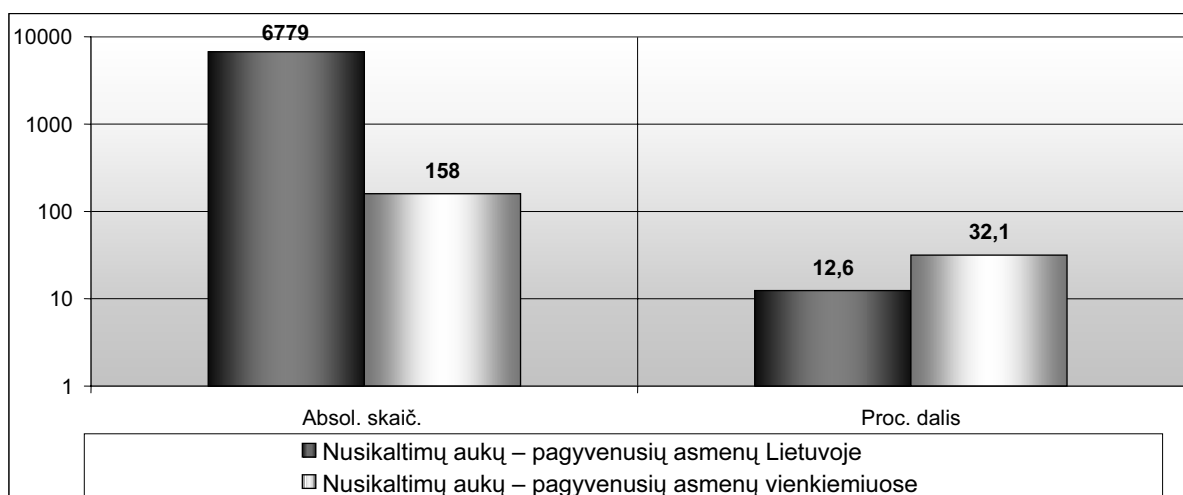
Kita vertus, daugeliu atvejų paviešinami tik tie viktiminiai įvykiai, kurie susiję su prievartiniais, itin brutaliais smurtiniais veiksmais, kraupiais žmonių sužalojimais, kankinimais ir nužudymais, kai neišvengiamas ir teisėsaugos įsikišimas. Smulkios vagystės, pasikėsinimai užvaldyti turtą ir panašaus pobūdžio nusikalstami veiksmai dažnai teisėsaugos institucijų nevertinami kaip nusikaltimai. Tai kaimo gyvenimo kasdienybė, kuri yra įprasta teisėsaugos institucijoms.

3 pav. Lietuvos vienkiesiuose padarytų nusikaltimų aukų skaičius 2000–2004 m. (absol. skaič.)¹



Nors atlikus pirminį statistinį padėties įvertinimą matyti, kad per pastaruosius metus nusikaltimų aukų Lietuvos vienkiesiuose sumažėjo, tačiau tolesnė analizė rodo, kad šis „pagerėjimas“ nėra susijęs su nukentėjusiais pagyvenusiais asmenimis.

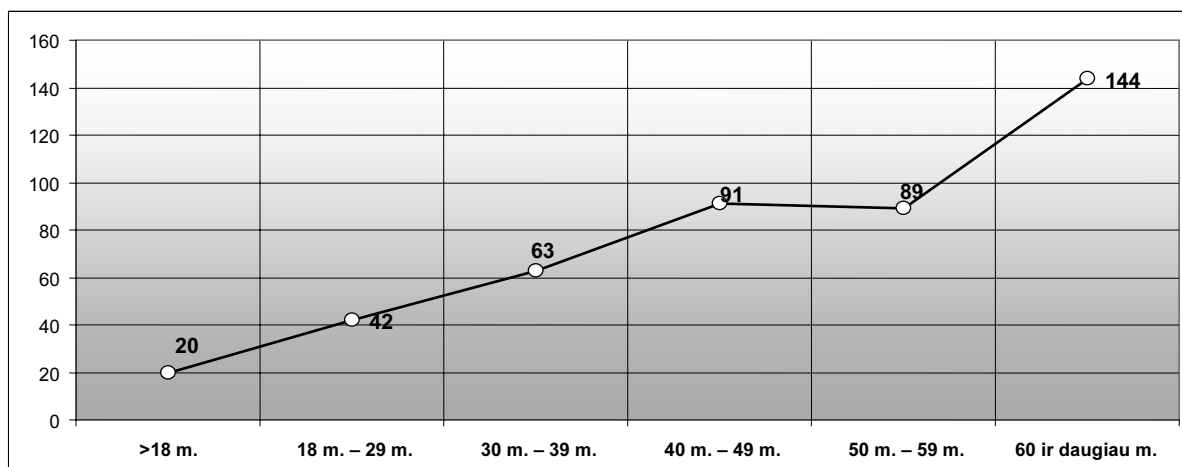
4 pav. Nusikaltimų aukų – pagyvenusių asmenų – skaičius 2004 m. visoje Lietuvoje ir atskirai vienkiesiuose (absol. skaič./proc. dalys)



¹ Pastaba: * 2003 m. 1–4 mėn. – 128, 2003 m. 5–12 mėn. – 455, ** 2004 m. 1–7 mėn. 2003 m. gegužę keitėsi nusikalstamų veikų registravimo tvarka, įvestos naujos statistinės kortelės ir kt.

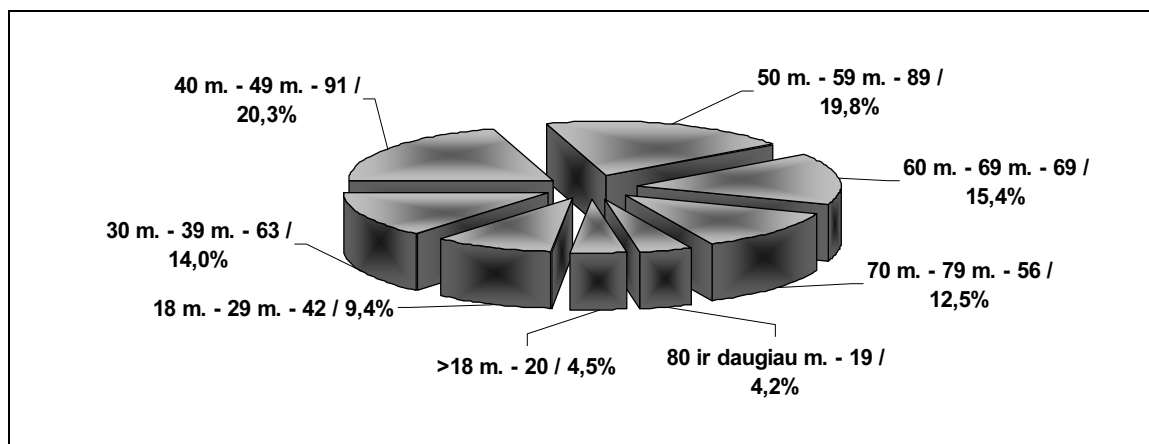
Ketvirtame paveiksle pateikti duomenys rodo, kad nusikaltimų aukos – pagyvenę asmenys sudaro 12,6 proc., o atitinkamos rūšies aukos vieniemiuose – net 32,1 proc. visų registruotų nusikaltimų aukų Tai rodo, kad pagyvenusių asmenų viktimizacijos atvejai vieniemiuose net 2,5 karto dažnesni nei nukentėjusių pagyvenusių asmenų, gyvenančių kitose Lietuvos vietose.

5 pav. Vienkiemiu nusikaltimų aukų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 2004 m. (absol. skaič.)



Nerimą kelia statistikos duomenų analizė, kad didžiausia viktimizacijos tikimybė, t. y. tikimybė tapti nusikaltimo auka vieniemiuose, yra asmeniui peržengus šeštą dešimtmetį.

6 pav. Vienkiemiu nusikaltimų aukų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 2004 m. (proc.)



Šias nerimastingas tendencijas patvirtina šeštame paveiksle pateikti duomenys: 1/3 (32,1 proc.) vieniemių nusikaltimų aukų priklauso „trečiosios“ ir „ketvirtosios“ amžiaus žmonių grupėms¹. Vis dėlto Lietuvoje pastebimos kitos tendencijos: dažniausiai nukenčia 30–39 m. (21,9 proc. (2004 m.)) ir 40–59 metų (31,7 proc. (2004 m.)) sulaukę asmenys.

Svarbu pabrėžti, kad pagyvenusių asmenų viktimizacija išsiskiria smurtiniu pobūdžiu, kas penkta nusikaltimų auka vieniemiuose – tai smurtinių nusikaltimų auka.

Pabrėžtina, kad net ir „nesunkūs“ smurtiniai nusikaltimai pagyvenusių asmenų atžvilgiu turi būti vertintini atsižvelgiant į šių asmenų fiziologiją. Kaip rodo viktimologiniai tyrimai, „netgi palyginti nedideli sužeidimai gali sukelti rimtą ir ilgalaikę žalą vyresnio amžiaus aukai, o ką kalbėti apie didelį psichologinį poveikį“ [6, p. 18.].

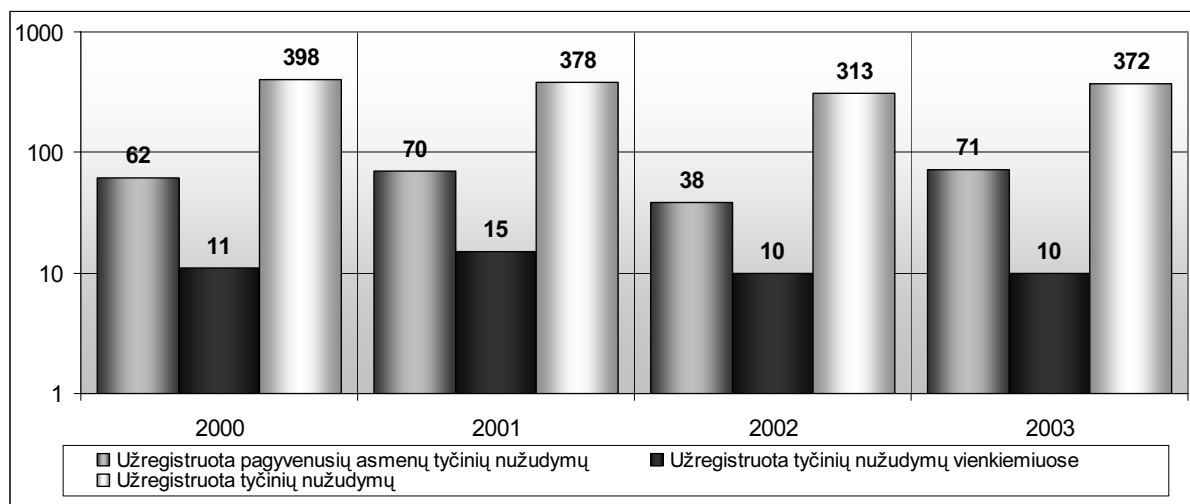
¹ Pastaba: „Trečiojo“ amžiaus žmonės – 60–79 m., o „ketvirtojo“ – 80 m. ir vyresni.

1 lentelė. Smurtinių nusikaltimų, padarytų Lietuvos vienkiemiuose, aukų skaičius 2000–2004 m. (absol. skaič.)¹

Smurtiniai nusikaltimai (LR BK)	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.
104 str. Tyčinis nužudymas / 129 str. Nužudymas	11	15	10	10	15
105 str. Tyčinis nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis	8	10	5	2	2
111 str. Tyčinis sunkus kūno sužalojimas, užkrėtimas liga arba kitoks susargdinimas / 135 str. Sunkus sveikatos sutrikdymas	6	8	3	3	2
112 str. Tyčinis apysunkis kūno sužalojimas, užkrėtimas liga arba kitoks susargdinimas	13	13	14	2	
116 str. Tyčinis lengvas kūno sužalojimas, užkrėtimas liga arba kitoks susargdinimas / 138 str. Nesunkus sveikatos sutrikdymas	7	4	9	39	26
118 str. / 149 str. Išžaginimas	8	3	5	4	6
225 str. Chuliganizmas / 284 str. Viešosios tvarkos pažeidimas	16	10	6	13	7
227 str. Grasinimas nužudyti / 145 str. Grasinimas nužudyti arba sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas	4	1	1	13	2
/140 str. Fizinio skausmo sukėlimas arba nežymus sveikatos sutrikdymas				46	15
Kiti smurtiniai nusikaltimai	11	15	10	11	9

Smurtinių nusikaltimų veikų vienkiemiuose aukos sudaro 22,9 proc. visų vienkiemiuose registruotų aukų; bendras smurtinių nusikaltimų aukų skaičius Lietuvoje sudaro tik 8–9 proc. visų nusikaltimų. Lyginant 2003 ir 2004 m. statistikos duomenis, matyti, kad smurtinių nusikaltimų vienkiemiuose mažėja, t. y. per 2004 m. jis sumažėjo 1,7 karto, tačiau padaugėjo išžaginimų bei tyčinių nužudymų, net pusė nužudytųjų buvo pagyvenę asmenys.

7 pav. Tyčiniai nužudymai Lietuvoje 2000–2003 m.

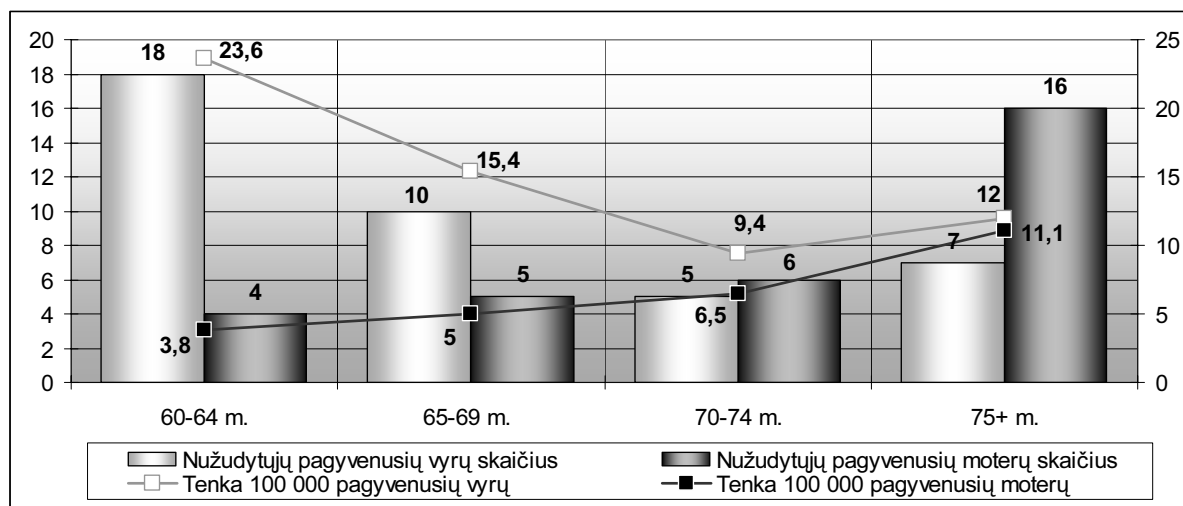


Statistikos duomenų analizė parodė, kad pagyvenusių žmonių nužudymai sudaro nuo 12 iki 19 procentų visų registruotų nužudymų.

2004 metais užregistruoti 345 nužudymai, iš kurių 15 įvykdyti Lietuvos vienkiemiuose. Septynių iš jų aukomis tapo pagyvenę asmenys.

¹ Pastaba: straipsnių numeracija pateikiama tokia, kokia yra 1964 m. bei 2000 m. Baudžiamuosiuose kodeksuose.

8 pav. Pagyvenusių žmonių tyčinių nužudymų pasiskirstymas pagal lytį 2003 m.



Ankstesnių kelerių metų bei 2003 m. statistikos duomenys rodo, kad pagyvenę vyrai dažniau tampa nužudymų aukomis nei atitinkamo amžiaus moterys. Tikimybė pagyvenusioms moterims tapti nusikaltimų aukomis didėja didėjant jų amžiui, tuo tarpu vyrų atvejais pastebima atvirkštinė tendencija.

Įdomu ir tai, kad tos pačios tendencijos pasireiškia ir pagyvenusių asmenų savižudysčių atvejais. Statistikos duomenų analizė rodo, kad pagyvenusių asmenų savižudysčių kiekvienais metais mažėja, t. y. 2000 m. registruoti 352 atvejai, 2001 m. – 348, 2002 m. – 344 ir 2003 m. – 326 atvejai. Tarp išorinių¹ pagyvenusių asmenų mirtingumo priežasčių savižudysčių vis dar vyrauja: 10 000 gyventojų vidutiniškai tenka ~ 50 savižudysčių [1, p. 62].

2 lentelė. Turtinių nusikaltimų, padarytų Lietuvos vienkiemiuose, aukų skaičius 2000–2004 m. (absol. skaič.)²

Turtiniai nusikaltimai (LR BK)	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.
271 str. / 178 str. Vagystė	536	383	306	348	307
272 str. / 180 str. Plėšimas	99	90	63	23	25
274 str. / 182 str. Sukčiavimas	8	16	4	5	8
278 str. Turto sunaikinimas arba sugadinimas tyčia / 187 str. Turto sunaikinimas arba sugadinimas	57	44	36	38	19
279 str. Turto sunaikinimas arba sugadinimas dėl neatsargumo / 188 str. Turto sunaikinimas arba sugadinimas dėl neatsargumo	4	3	9	11	–
Kiti turtiniai nusikaltimai	3	2	4	1	7

Statistikos viktimologinių duomenų analizė rodo, kad vienkiemiuose daugiausia registruojama turtinių nusikaltimų aukų, iš kurių dauguma yra vagystės ir plėšimų aukos. Nors vagysčių aukų skaičius pastaraisiais metais sumažėjo, tačiau jų procentinė dalis tarp visų aukų padidėjo, t. y. 2003 m. šių nusikaltimų aukos sudarė 59,6 proc., o 2004 m. – jau 65,4 proc. visų registruotų nukentėjusiųjų. Tas pats pasakytina ir apie plėšimus.

Paminėtina ir tai, kad nors vienkiemų aukų atvejais plėšimai priskiriami prie turtinių nusikaltimų, jie iš tikrųjų vertinami kaip smurtinės veikos, nes pastaraisiais atvejais plėšimai pasižymi ypatingu brutalumu, auka dažnai patiria ne tik materialinę žalą, bet ir fizinę, emocinę, psichologinę prievartą, nors tai retai pabrėžiama kvalifikuojant nusikalstamas veikas.

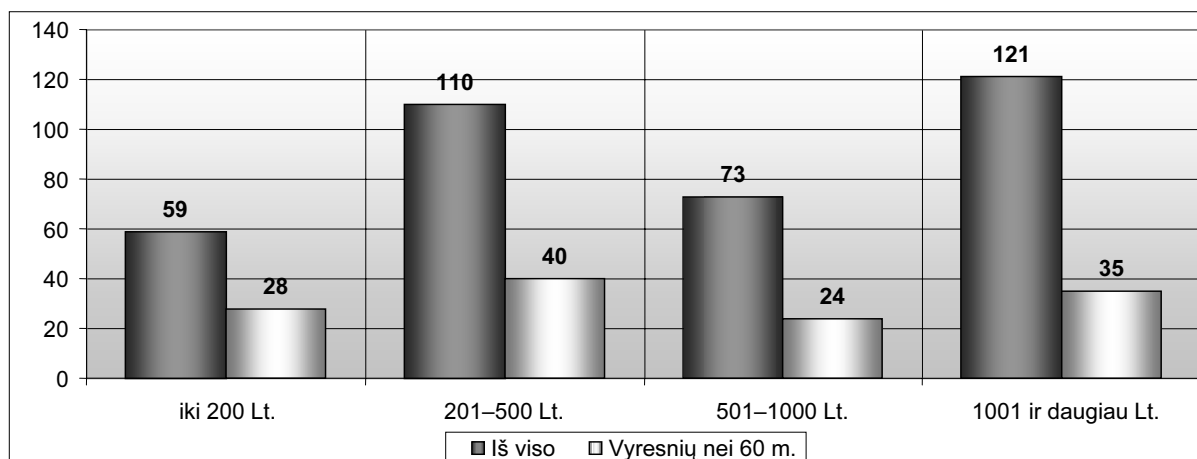
¹ Pastaba: Statistikos departamentas išskiria „išorines mirtingumo priežastis“, prie kurių priskiria: transporto įvykių aukas, nuskendimus, mirtis nuo nukritimo arba intensyvaus natūralaus šalčio poveikio ir t. t. Pagyvenę žmonės Lietuvoje 2003 m. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. – Vilnius, 2005.

² Pastaba: straipsnių numeracija pateikiama tokia, kokia yra 1964 m. bei 2000 m. Baudžiamuosiuose kodeksuose.

Visuomenėje vyrauja klaidinga nuomonė dėl vienkiamų aukų patiriamos turtinės žalos. Dažnai priekaištauja, kad žmonės be reikalo kreipiasi į policiją dėl prarasto menkaverčio turto, pavyzdžiui, vieno kito aliuminio pieno bidono, kelių naminių paukščių ar išlaužtų trobesių durų. Tai palaiko ir teisėsaugos institucijos teigdamos, kad policija tiria „rimtus“ nusikaltimus, o „smulkiems“ pažeidimams tirti pareigūnai neturi nei laiko, nei kuro, nei kitų sąnaudų.

Pateikiama statistikos duomenų analizė parodė, kad daugiau nei pusė vienkiamų aukų patiria didesnę nei 500 litų materialinę žalą, o ką kalbėti apie psichologinio pobūdžio žalą.

9 pav. **Vienkiamų aukų dėl nusikalstamų veikų patirta materialinė žala 2004 m.**



Duomenų analizė parodė, kad net 28,9 proc. vienkiamų pagyvenusių nukentėjusių patiria didesnę nei 1000 litų žalą, įskaitant tai, kad pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis yra pensijos bei socialinės pašalpos.

Netgi jeigu 2/3 vienkiamų nusikaltimų aukų patiria materialinę žalą iki 500 litų, kuri, atrodytų, nėra itin didelė pinigų suma, daugeliu atvejų minėta žala šiems asmenims gali padaryti dramatišką ir net tragišką poveikį, nes toks žmogus gali pritrūkti finansinių išteklių maistui, vaistams ir kitokioms būtinoms reikmėms. Tai, kad pagyvenęs asmuo praranda ekonominius išteklius, yra itin svarbu, nes tai veda į socialinę izoliaciją, gali padidinti nusikaltimų poveikio tikimybę ir net dažnumą [7, p. 47].

Viktimgeniniai veiksniai, darantys įtaką pagyvenusių asmenų viktimizacijai (asmens ir situacinis viktimiškumas)

Pagyvenusius asmenis išskiriant iš kitų pažeidžiamų grupių pabrėžtina, kad šios kategorijos aukos patiria kompleksinio, įvairaus pobūdžio viktimizacijos poveikį:

a) Fizinį–prievarstinį (smurtinį). Pagyvenęs asmuo dėl savo fiziologinių savybių, senatvės, turimos negalios negali veiksmingai pasipriešinti užpuolikams ir laiku imtis apsaugos priemonių, todėl jie priskirtini prie asmenų, pasižyminčių padidėjusiu viktimiškumu, t. y. rizika, tikimybė tapti nusikaltimo auka.

b) Finansinį–turtinį. Dauguma pagyvenusių žmonių – valstybines pensijas gaunantys asmenys. Šie asmenys neturėjo galimybės kaupti pensijos privačiuose fonduose, kai kurie nukentėjo per didžiąsias bankų griūtis, prarado indėlius, santaupas, o dabar tenkinasi nedidelėmis valstybės mokamomis pensijomis. Atrodytų, kad pagyvenęs asmuo nėra sukaukęs didelių materialinių turtų, tačiau daugelis jų disponuoja vis brangstančiu nekilnojamuoju turtu, atkūrė nuosavybės teises į protėvių žemę, mišką ir pan., tad tampa nusikaltėlių susidomėjimo objektu.

c) Socialinį. Pagyvenęs asmuo – tai socialinė grupė, priskirtina prie „įteisintų“ aukų kategorijos, kai asmenims taikomi specialūs, padidinti reikalavimai, ne tik ribojantys jų teises, bet ir sukeltys materialinių nuostolių. Kredito, draudimo įmonės juos priskiria prie padidintos rizikos klientų, reikalauja didesnių mokesčių ir apskritai atsisako suteikti paslaugą. Be to, pagyvenęs žmogus darbo rinkoje vertinamas kaip pigesnė darbo jėga, kuri gali sutikti su prastesnėmis darbo sąlygomis, dirbti, nors nepaisoma saugumo reikalavimų, tenkintis darbo užmokesčio minimumu ir t. t.

Toliau derėtų pakomentuoti veiksnius, darančius tiesioginę įtaką pagyvenusių asmenų viktimizacijai:

- Susilpnėjus kaimo gyventojų tarpusavio socialiniams ryšiams, nyksta bendruomeniškumo jausmas, o tai itin palanku asmenims, besiverčiantiems plėšikavimais vienkiemiuose. Gyvenama pagal principą „mano namai – mano tvirtovė“, tik vėliau pamatoma, jog pavieniai asmenys negali fiziškai pasipriešinti užpuolikai.

- Pagyvenę asmenys, gyvenantys vienkiemiuose, pasižymi specifiniu viktimišku, kuriam įtakos turi ir jų asmeninės savybės, ir susiklosčiusi viktiminė padėtis, aplinka. Vienkiemiuose gyvenantys žmonės dėl objektyvių (pvz., nuošalios, mažai apgyvendintos arba miškų masyvuose esančios vietovės, ribotos galimybės pasikviesti pagalbą ir t. t.) ir subjektyvių (pvz., amžius, fizinė negalia ir pan.) veiksnių yra savotiškai izoliuoti, o tai riboja jų mobilumą.

– „V. P. nuteistas už tai, kad 2001 m. gruodžio 11 d., maždaug 22 val. išdaužęs lauko durų lango stiklą ir atkabinęs kablį įsibrovė į nukentėjusiosios E. G. gyvenamąjį namą, pavartojo fizinį smurtą ir atėmė galimybę jai priešintis uždarydamas kambarį, užvaldė svetimą turtą: pinigus, laikrodį „Wostok“, kitus smulkius daiktus bei įvairius maisto produktus ir taip padarė nukentėjusiajai 132,47 Lt žalą. Nuteistasis žinojo, kad nukentėjusioji yra senyvo amžiaus, neprigirdi, dažnai dėl savo ligų guli ligoninėse (baudžiamoji byla Nr. 2K-49/2003).

– V. T. nuteistas už tai, kad 1999 m. gruodžio 16 d. apie 5 val. Dargių km. Mažeikių raj., būdamas girtas, pakartotinai, iš anksto susitaręs grupėje su N. U., turėdamas tikslą užvaldyti E. S. turtą, N. U. pasilikus saugoti ir perspėti V. T., pastarasis užsidėjęs ant galvos kaukę, išdaužė E. S. gyv. namo lango stiklą ir įsibrovęs į gyvenamojo namo vidų, sugriebė E. S. už kaklo, tuo atimdamas jai galimybę priešintis, reikalavo iš jos pinigų, jų negavęs pasikėsino plėšimo būdu užvaldyti televizorių „Gold star“ 1200 Lt vertės., tačiau nusikaltimo nebaigė, nes į įvykio vietą atvyko pašaliniai asmenys, o V. T. pabėgo. Byloje nustatyta, kad kasatorius prieš patekdamas į namą iš savo bendrininkės N. U. sužinojo, kad name yra viena senyvo amžiaus moteris (baudžiamoji byla Nr. 2K-76/2001)“.

- Pagyvenusiems žmonėms būdingas nepasitikėjimas, įtarumas, įvairios pagrįstos ir nepagrįstos baimės. Paminėtina, kad kartą nukentėję dėl prarastų indėlių, pagyvenę asmenys nepasitiki ir nenoriai saugo pinigus bankuose. Pinigų išgryninimas mažuose miesteliuose taip pat sukelia nemažai problemų: nėra bankomatų, važiuoti iki didesnių miestų nėra pigu, pavieniais atvejais fiziškai sunku, o nuvažiavus dažniausiai paimama visa pinigų suma. Tai ir pritraukia plėšikus. Šios ir daug kitų problemų sunkiai įsivaizduojamos miesto gyventojams, tačiau itin skausmingos kaimo žmonėms;

- Pagyvenę kaimo gyventojai nėra linkę įsirengti apsaugos priemonių, taip pat nelinkę naudotis mobiliojo ryšio telefonais, jie sunkiai perpranta šiuolaikines informacines technologijas.

Vyresni žmonės sunkiai užsitikrina fizinį saugumą, dažniausiai tampa vagysčių iš gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų, plėšimų, įvairaus sunkumo kūno sužalojimų ir net nužudymų aukomis. Nusikalstamos veikos šių asmenų atžvilgiu išsiskiria savo žiaurumu, žmonės kankinami paromis, pamažu įjaustomi, smaugiami ir kitaip žalojami.

– „2004 m. sausio 23 d. apie 20 val. Pagėgių sav., Miniotų k., į O. J. (g. 1921 m.) namus, atkabinus medinę durų skląstį, įsiveržė du jaunuoliai. Įsibrovėliai surišo vienkiemyje gyvenančią šeimininkę, užklįjavo lipnia juosta burną ir, grasindami peiliu, pagrobė 5 eurus bei 2 900 litų.

– 2002 m. rugpjūčio 28 d. Vilkaviškio r. PK pareigūnai sulaukė ir uždarė į areštinę 15-os, 16-os ir 17-os metų jaunuolius. Sulaikytieji įtariamai P. D. (g. 1927 m.) nužudymu, kurio lavonas sumuštu veidu, kankinimo žymėmis, daugybiniais peilio sužalojimais buvo aptiktas rugpjūčio 18 d. savo namuose, esančiuose Dumčių. Iš Policijos departamento suvestinių¹“.

Daugelį šių nusikaltimų padaro grupės asmenų, t. y. po 2–5 asmenis (pasirengę, turintys kaukes, peilius, šaunamuosius ginklus ir pan.). Sunkiai įsivaizduojama, kad pagyvenę asmenys galėtų pasipriešinti.

Kita vertus, nusikaltimai daromi primityviai, nusikalsta asocialūs asmenys, vagiama viskas, kas pasitaiko po ranka. Pasitaiko atvejų, kai aukai padaromi sužalojimai neturint tikslo išgauti pinigus, tiesiog iš sadistinių, chuliganiškų paskatų.

– „2004 m. kovo 15 d. 12 val. į Šakių r. PK kreipėsi S. J. (g. 1928 m.) ir pareiškė, kad kovo 14 d. 18 val. 30 min. į jos namus, Juodupėnų k., išdaužus lango stiklą, įsibrovė jaunuolis, kuris pareikalavo vištos arba 10 litų. Vienkiemyje gyvenanti moteris davė 5 litus ir užpuolikas pabėgo. Materialinis nuostolis – 155 litai. Nusikaltimu įtariamą V. R. (g. 1984 m.) uždarytas į areštinę.

– 2003 m. lapkričio 14 d. Zarasų r. PK gavo pranešimą, kad lapkričio 11 d. apie 19 val. Zarasų r., Bernotičkių k., į I. S. (g. 1921 m.) namus, išlaužus virš durų langą, įsibrovė trys kaukėti asmenys. Užpuolikai sumušė vienkiemyje gyvenančią šeimininkę bei pagrobė vaistus ir maisto produktus. Materialinis nuostolis nustatinėjamas²“.

¹ **Pastaba:** duomenys iš Policijos departamento suvestinių. Internetinis adresas – <http://www.policija.lt/dgssearch/search.php?q=vienkiemyje&B1.x=11&B1.y=0>

² **Pastaba:** duomenys iš Policijos departamento suvestinių. Internetinis adresas – <http://www.policija.lt/dgssearch/search.php?q=vienkiemyje&B1.x=11&B1.y=0>

Paminėtina ir tai, kad nagrinėjamų nusikaltimų atvejais gana dažnai potenciali ar esama auka, bandydama apginti save ir artimą, tampa faktiniu nusikaltėliu.

– „2004 m. rugpjūčio 19 d. 2 val. 30 min. Jurbarko r., Skliausčių k. (vienkiemis), savo sodyboje J.A. (g. 1936 m.), bandydamas apsiginti nuo plėšikų, iššovė vieną kartą iš 16-to kalibro lygiavamzdžio medžioklinio šautuvo „IŽ“ (leidimas išduotas savigynai) į viršų. Tuo metu vyriškai pradėjo artintis prie J. A., todėl jis dar iššovė vieną kartą į link jo einančius asmenis. Įvykio metu buvo sužalotas L. Ž. (g. 1957 m.) (šautinės žaizdos pilve, rankoje ir krūtinėje), kuris tą pačią dieną 8 val. 20 min. nuo gautų sužalojimų ligoninėje mirė (pirma kartą šis vyriškis nuteistas, kai tarnaudamas sovietinėje armijoje išžagino ir nužudė merginą, o prieš ketverius metus – kai Ervilko seniūnijos Openiškių kaimo peiliu nudūrė ir apiplėšė 80 metų E. G). Antras įtariamasis neblaivus (1,67 prom. alkoholio) A. M. (g. 1975 m.) ir J. A. po apklausos paleisti. Ginklas paimtas iš J. A, iškelta baudžiamoji byla dėl nužudymo didžiai susijaudinus ir paskirta psichiatrinė ekspertizė“ [8].

- Vienkiemiuose nukentėję asmenys pavieniais atvejais net nesulaukia policijos pagalbos. Kaip minėta, laiku suteikti pagalbą sunku dėl objektyvių aplinkybių: nemaži atstumai, nes vienkiemiai neretai yra nutolę nuo gyvenamųjų masių, itin prasti keliai, techninių priemonių trūkumas ir pan. Policijos darbo veiksmingumą dažnai lemia operatyvus reagavimas į pranešimus ir atvykimo į įvykio vietą trukmė. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Personalo tarnybos pareigūnai 2001 metais atliko gyventojų apklausą, tad galima pateikti šiuos skaičius: 72,7 procento respondentų nuomone, policijos pareigūnai į įvykio vietą atvyko per 10–30 minučių; 14,7 procento respondentų nuomone, – per 1 valandą; 6,1 procento respondentų nuomone – per 1–2 valandas; 2,4 procento respondentų nuomone – per 3–12 valandų; 4,1 procento respondentų nuomone – policija visai neatvyko. Pusė respondentų, nurodžiusių, kad policijos pareigūnai visai neatvyko, gyveno kaimo vietovėse [9].

- Vienkiemių aukos nedomina teisėsaugos institucijų, taip pat ir nevyriausybinių sektoriaus atstovų. Lietuvoje nėra nė vienos nevyriausybinių organizacijų, kuri spręstų ne bendras gerontologines problemas, o būtent nusikaltimų aukomis tapusių pagyvenusių asmenų problemas.

Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. balandžio 14 d. priėmė nutarimą Nr. 477, kuriuo patvirtino „Kaimo gyvenamųjų vietovių gyventojų saugumo ir policijos apylinkės inspektorijų veiklos gerinimo 2003–2005 metais programą“, ją įgyvendinti pavedė Policijos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos. Programoje numatyta: užtikrinti kaimo gyventojų teisių ir laisvių apsaugą, viešąją tvarką ir visuomenės saugumą, užtikrinti, kad kaimo vietovėse dirbantys policijos apylinkės inspektorai operatyviai ir tinkamai reaguotų į visus asmenų pranešimus apie teisės pažeidimus. 2003 metais programai įgyvendinti skirta 3,5 mln. litų (nors poreikis siekė 26 mln.), iš jų 2/3 panaudoti transporto priemonėms įsigyti, kiti pinigai – joms išlaikyti bei pareigūnų uniformoms įsigyti. Taigi investicijų į prevencijos priemones, skirtas vienkiemiams apsaugoti, tikėtis beviltiška, todėl nenuostabu, kad tikroji kriminogeninė padėtis Lietuvos vienkiemiuose vis blogėja.

- Kuriamos ir vykdomos programos yra sveikintinas žingsnis žmogaus teisių apsaugos link, tačiau stinga realios paramos, efektyvių veiksmų. Negalime teigti, kad nieko nebuvo daroma. Lietuvoje įvykdyta nemažai akcijų, kuriomis siekta padėti pagyvenusiems vienkiemių gyventojams, tačiau kai kurios jų tapo net viktimizuojančiomis, pavyzdžiui, neatlygintinai dalijami mobilūs telefonai, kuriais pagyvenę asmenys nemoka naudotis ir negali pasikviesti pagalbos, itin sudomina plėšikus.

Paminėtina pažangi Tarptautinės policijos asociacijos Lietuvos skyriaus Alytaus poskyrio praktika, kai buvo pradėti organizuoti nemokami kursai asmenims (gyvenantiems vienkiemiuose), norintiems įsigyti ginklus savigynai. Kita vertus, šaunamojo ginklo naudojimas gali sukelti sunkių padarinių, yra atvejų, kai pagyvenę asmenys, naudodamiesi gynybai skirtu ginklu, nesugeba tinkamai įvertinti aplinkybių, o vėliau patys traukiami baudžiamajon atsakomybėn. Verta paklausti, ar ginkluota apsauga nėra teisėsaugos institucijų prerogatyva, ar nekyla dar didesnis pavojus, kai asmenys pradeda šaudyti, ar nesiekiami sukurti „laukinių vakarų“ modelį.

Nusikaltimų aukų – pagyvenusių asmenų viktimizacijos baimė, jos keliami padariniai

Žmonės yra apimti viktimizacijos baimės, t. y. baimės, kad gali patirti nusikalstamą poveikį, tapti nusikaltimų aukomis. Tyrimai rodo, kad mažiausiai nejaučiančių jokio nerimo asmenų gyvena vienkiemiuose (25 proc.), daugiau – atskiruose namuose (32 proc.), dar daugiau – 4–8 butų namuose (36 proc.), o daugiausia – daugiabučiuose (38 proc.) [10, p. 65]. Be to, jauni žmonės (16–24 m. ir 25–34 m.) du kartus dažniau nei kiti jaučiasi labai saugiai, o vyresni žmonės (45–54 m.; 55–64 m.; 65–94 m.) du kartus dažniau jaučiasi labai nesaugiai [11, p. 66].

Viktimizacijos baimė itin būdinga pagyvenusiems asmenims. Viktimizacijos baimė – tai įtampa, nerimas, kad galima tapti nusikaltimo auka. Pagyvenusių asmenų viktimizacijos atvejų vienkiemiuose

analizė rodo, kad užpultų vienkienių aukų išsigelbėjimas – tai atsitiktinumo dalykas, pavyzdžiui, netikėtai pasirodė medžiotojai, pro šalį važiuo kaimynas ir pan. Tai turi tiesioginės įtakos pagyvenusių asmenų baimės jausmui, kuris gali ir nepriklausyti nuo objektyvių viktimogeninių veiksnių. Asmuo įtiki, kad užpuolus jo likimas priklauso tik nuo atsitiktinių aplinkybių, kurių jis negali pakeisti. Taigi asmuo susitapatina su nusikaltimo aukos vaidmeniu.

Daugeliu atvejų pagyvenę žmonės nebijo prarasti savo nedidelio turto, tačiau bijo kankinimų, žalojimo, ir tai yra pagrindinis veiksnys, kuriantis ir palaikantis baimę.

Taigi kokią įtaką viktimizacijos baimė daro pagyvenusiems žmonėms? Sociologiniai tyrimai rodo, kad asmenys saugiausiai jaučiasi savo namuose. Viktimizacijos baimė turi įtakos ne tik pagyvenusio asmens mobilumui, bet ir asmeniniams santykiams. Baimė mažina pagyvenusių žmonių socialinį aktyvumą, jie vengia viešų vietų, mažiau juda, daugiau laiko praleidžia namuose, tampa izoliuoti. Tai paranku plėšikams, kurie žino, kad asmuo bus namuose, jam pensiją atnešė paštininkas, jis jos neturėjo galimybės išleisti, po plėšimo vargu ar sugebės kreiptis į policiją, mažai bendrauja su kaimynais ir t. t.

Akivaizdu ir tai, kad baimė, nuolatinė įtampa, stresas turi įtakos pagyvenusių žmonių sveikatai, ypač psichikai. Lietuvoje nėra atlikta viktimologinių tyrimų, atspindinčių viktimizacijos baimės įtaką pagyvenusių asmenų sveikatai, tačiau galima remtis užsienio šalių tyrimais, liudijančiais, kad:

- vyresnių amžiaus žmonių manymu, jie yra lengviausias ir dažniausias nusikaltėlių taikiny;
- palikus savo namus dienos metu, jaučiama ne tik įsilaužimo baimė, bet ir baimė būti apiplėštam nakties metu;
- viktimizacijos baimė yra itin didelė problema, nes turi poveikį asmens sveikatai, riboja jo asmeninį gyvenimą, sukuria socialinę atskirtį;
- nustatytas priežastinis viktimizacijos baimės bei ankstyvos globos pagyvenusiam asmeniui skyrimo ryšys [12, p. 1].

Taigi dėl viktimizacijos baimės (tikros arba menamos) pagyvenę asmenys suvaržo savo gyvenimą, tai neigiamai veikia jų gyvenimo kokybę, tampa rimta socialine problema.

Išvados ir pasiūlymai

Pagyvenusių asmenų viktimogeninės situacijos analizė parodė, kad Lietuvos vienkiesiuose pagyvenę žmonės yra itin pažeidžiami. Šios aukos nesulaukia tinkamos pagalbos ir paramos nei iš vyriausybinių institucijų, nei iš nevyriausybinių organizacijų.

Potencialių vienkienių aukų apsauga nuo nusikalstamų veikų yra itin problemiškas dalykas, reikalaujantis lankstaus ir kompleksinio požiūrio. Reikia atsižvelgti į visumą subjektyvių ir objektyvių viktimogeninių veiksnių visumą. Prevencinė veikla apsiriboja pavienėmis priemonėmis, o sisteminės, kryptingos veiklos nėra.

Pabrėžtinas specializuotų tikslinių prevencijos priemonių įgyvendinimas, siekiant užtikrinti pagyvenusių asmenų bei jų turto apsaugą, tiesioginis darbas vietoje su potencialiomis ir esamomis aukomis. Nebūtina kurti dar vieną programą, koncepciją ar strategiją, būtini neatidėliotini, nuolatiniai veiksmai, tiesioginis darbas su asmeniu.

Būtina aktyvesnė savivaldos institucijų intervencija sprendžiant kilusias problemas. Būtina inicijuoti, kelti vaikų pareigos išlaikyti senolius klausimą. Lietuvoje dažni atvejai, kai giminės atsiranda tik po senolio mirties, kai reikia tvarkyti turto paveldėjimo dokumentus. Lietuvoje pabrėžiama, kad tėvai turi išlaikyti savo vaikus, tačiau pamirštama, kad pastarieji taip pat turi atitinkamas pareigas.

Padėties analizė parodė, kad pasigendama efektyvesnės teisėsaugos institucijų veiklos vienkiesiuose ir kaimuose. Suprantama, kad policijai itin sunku dirbti vienkiesiuose, trūksta policijos apylinkės inspektorių, taip pat transporto, net degalų ar uniformų. Akivaizdu, kad Lietuvoje reikia imtis neatidėliotinių veiksnių – reformuoti policijos institucijų vadovaujančią grandį, t. y. naikinti valdininkų etatus, perkelti juos į rajonus, didinti ne vadovų, o tiesiogiai vietose dirbančių policininkų skaičių.



LITERATŪRA

1. **Pagyvenę** žmonės Lietuvoje 2003 m. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. – Vilnius, 2005.
2. **Žmogaus** teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga už 2004 m. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. – Vilnius, 2005.
3. **Žmogaus** teisių padėtis ir žmogaus teisių apsaugos sistemos vertinimas. Reprezentatyvi gyventojų apklausa (N=1000) 2004 m. lapkričio 11–14 d. JTVP programa „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių veiksmų planą“.
4. **Nusikalstamumas** ir teisėsaugos institucijų veikla. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. – Vilnius, 2004.
5. **Informatikos** ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos duomenys pagal individualią užklausą.
6. **Grabosky P. N.** Victims of Violence. Australian Institute of Criminology, Canberra, 1989.
7. **Whitrod R.** Crime and the Elderly. ACPC Forum. 1981. Vol. 4. No. 3.
8. **Aleksėjūnienė A.** Pensininkai ginasi šūviais. Lietuvos rytas 2004 m. rugpj. 20 d. Nr. 192 (4152) Internetinė svetainė: http://www.lrytas.lt/index.asp?data=20040820&id=akt20_a3040820&sk_id=2&view=2
9. **Kaimo** gyvenamųjų vietovių gyventojų saugumo ir policijos apylinkės inspekcijų veiklos gerinimo 2003–2005 metais programa: II dalis. Būklės įvertinimas. 2003 m. balandžio 14 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 477. Įsigalioja nuo 2003 m. balandžio 19 d. // Valstybės žinios. 2003. Nr. 37–1619.
10. **Dobryninas A., Gaidys V.** Ar saugi Lietuvos visuomenė? (Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą) – Lietuvos Respublikos, Seimas Jungtinių Tautų vystymo programa. – Vilnius, 2004.
11. **Babachinaitė G., Dapšys A.** ir kt. Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m. Baigiamoji ataskaita. – Vilnius: Teisės institutas, 1997.
12. **Doherty B.** Home Assist - A New Approach to House Security Department of Employment and Further Education, Adelaide. 1991.



Victimization of Elderly People in Lithuanian Villages and Granges: Victimological Analysis

Dr. Rokas Uscila

Mykolas Romeris University

Keywords: *crime victims – elderly people, victimization, victimity, crime victims in granges.*

SUMMARY

The article presents a victimological analysis of crime victims – victimization process of elderly people in Lithuanian villages and granges. Moreover, it addresses major victimization issues of elderly people and its consequences, presents the registered prevalence of victimization cases and nature in Lithuanian granges.

The article analyzes official statistic data of 2000–2004 from state department, results of public opinion poll, showing that the situation of legal and social protection of abused elderly people is critical.

The presented issues are analyzed from the perspective of criminology and victimology, where elderly people are categorized as one of the most vulnerable social groups, most sensitive to consequences of victimization.

The analysis of victimogenical situation of elderly people has shown, that elderly people are highly vulnerable in Lithuanian granges. These victims do not receive appropriate assistance or support neither from government institutions, nor from non-governmental organizations. The protection of potential victims in granges from criminal acts is a problematic issue, in need of flexible and complex approach, considering a group of subjective and objective victimogenical factors. Preventive activity concentrates on single measures and there is not systematic, purposeful activity.

We should emphasize an implementation of specialized preventive target measures, with the aim to ensure protection of elderly people and their property, direct work at the scene of crime with potential or actual victims. There is no need to develop yet another program, concept or strategy, there is a need for immediate, constant measures, direct work with an individual.

A more active intervention of local government institutions in solving existing issues. It is necessary to initiate, raise issues on the duty of children to provide care for their elderly parents. It often happens in Lithuania, that relatives start caring only after the death of an elderly person, in need of processing documents of inheritance. Lithuanian law prescribes that parents must look after their children, although it is often ignored, that in turn, children also have respective duties.

The analysis of the situation has shown, that law enforcement institutions should act more effectively at the scene of crime. Obviously, the activities of police are very limited when it comes to work in granges, there is a lack of police county inspectors, transport, fuel or even uniforms. It is apparent, that Lithuania needs to take immediate action in reformation of administrative section of police institutions, i.e. eliminate work places for officials, transpose them to regions. Instead of increasing the number of officials, there should be an increase in the number of policemen working at the scene of crime.

